

KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ TEMENNİ İFADELERİ

Mehmet KILIÇARSLAN*

ÖZET

Anlatımında, betimleme, karşılaştırmalara ve benzetmelere yer verme, geçmişten ve gelecekte haber verme, kıssalar sayesinde ibret alınacak dersler verme, aynı anda hem soru-cevap yöntemini hem de tek yönlü soru sorma yöntemini kullanma, örnek üzerinden anlatım, öğüt verme, müjdeleme-korkutma, meydan okuma yöntemlerini kullanan Kur'ân, muhatabına sürekli değişen bir üslupla seslenir.

Kullandığı yöntemlerden biri de muhadese/karşılıklı konuşma ya da intâk/konuşturma sanatını kullanarak çeşitli sahnelerin muhatabın gözünde canlanmasını sağlama ve bu yolla ona birtakım mesajlar vermedir. Cennetliklerin, cehennemliklerin, A'raf'takilerin biri birleriyle konuşmaları vb. diyaloglarla bu amaç gerçekleştirildiği gibi, an itibariyle henüz gerçekleşmemiş olaylar olmuş gibi sunulup, kendisine ölüm gelenler, mahşer yerindeki insanlar, cennetteki ve cehennemdeki insanlar konuşturulmakla da onların ağızlarından çeşitli mesajlar verilir. Bu tür konuşmaların ana teması çoğunlukla duyulan nedâmet, kaçırılan fırsatlara üzülmeye ve yeni imkânlar elde etmeye yönelik temennilerdir. Kur'ân'daki pişmanlıklar, üzerine müstakil bir kitap yazılması gereken uzun bir konudur. Bu makalede, bahsi geçen temenniler ele alınacak, kullanılan temenni kalıpları örnek ayetler ışığında açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, üslup, pişmanlık, temenni.

ABSTRACT

Description, including comparison and comparison, informing from the past and future, giving lessons to be taught through short stories, using both the question-answer method and the one-way

---

* Dr. Milli Eğitim, 76mkaa@gmail.com.

questioning method at the same time, narration through example, advising, glad tidings and intimidation, The Qur'an, which uses the methods of challenge in his narration, speaks in a constantly changing manner.

One of the methods used by the Qur'an is to use the art of storytelling or personalization to enliven the various scenes in the eyes of the client and thus give him some messages. As this goal is realized through dialogues taking place between people such as heavenly people, sinners, A'raf, some messages are presented as if there were unrealized events at that moment, the people at the apocalypse, the people in heaven and the people in heaven were being given a chance to speak out. The main theme of such talks is often the desire for sadness, sadness and opportunities been missed. The regrets in the Qur'an are a long subject to be written on an independent book. In this article, the above-mentioned wishes will be handled and the patterns used will be announced in the light of sample verses.

Key Words: Qur'an, wording, regret, wish.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, mananın muhatapça anlaşılması ana hedefiyle hareket eden bir anlatım üslubuna sahiptir.¹ Bu gayeye ulaşmak için bir yandan lafız-mana uyumu gözetilirken diğer yandan da mananın muhatap üzerindeki etkisini artırmak maksadıyla çeşitli yöntemler kullanılır. Mesela anlatımı tekdüzelikten kurtarmak için yeri geldikçe edebî sanatlara başvurulur. Basit haber cümleleriyle yetinmek yerine içinde mecazlar,² istiareler,³ kinayeler⁴ bulunan ifadelerden

---

¹ Kur'ân'ın anlatım üslubu için bkz. Mehmet Kılıçarslan, "Kur'ân'ın Anlatım Üslubu", *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2016, Cilt: 2, Sayı: 1, ss: 30-62.

² Bkz. Bakara, 2/16, 250; İbrâhîm, 14/36.

³ Bkz. İsrâ, 17/23-24.

⁴ Bkz. Bakara, 2/223; Mâide, 5/6.

yararlanılır. Yine muhatabın yapılan hitaba temerküzünü temin için bazen iltifat sanatı kullanılır. Üçüncü tekil şahıs kullanılarak ‘O, o, o’ diye devam eden cümle aniden muhatap zamiri ‘Sen’e döner.⁵ Böylece dikkat yoğunlaşması sağlanır. Aynı şekilde münâdâlar (kendilerine seslenenler) sürekli değiştirilmek suretiyle hitap karşısında uyanık kalınması sağlanır. Müminlere seslenen bir kaç ayetten sonra⁶ aniden kâfirler de kendilerini cümlenin muhatabı olarak bulur.⁷ Çok geçmeden münafıklara⁸ ve hatta tüm insanlığa⁹ seslendiğini görmek mümkündür.

Muhatabın pasif bir dinleyici olarak kalmasındansa aktif bir cevap veren olması için istifhamlara başvurulur. “İnsan başıboş bırakılmaz” cümlesi yerine “*İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor*”¹⁰ cümlesi tercih edilir. Ya da “Allah ve Rasûlü haksızlık yapmaz” cümlesi yerine “*Kalplerinde hastalık mı var yoksa Allah ve Rasûlü’nün kendilerine haksızlık yapacağından mı korkuyorlar?*”¹¹ cümlesi kullanılır. Böylece hem vicdanlar harekete geçirilir ve dinleyicinin ağızından “Haşa Allah da Rasûlü de haksızlık yapmaz” cümlesinin dökülmesi sağlanır hem de dikkat ve odaklanma seviyesi yükseltilir.¹²

Kur’ân’da kullanılan yöntemlerden biri de çeşitli sahnelerin birer tablo, temsil olunan bir tiyatro sahnesi gibi muhatabın müşahadesine sunulmasıdır. Nebe suresinde geçen *إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا* cümleciği, kısılgına rağmen öyle güzel bir tablo sunar ki, okuyucu kendisini bir söz duyuyor değil de bir manzara seyrediyor gibi hisseder. Mirsâd, ‘rasad’ gözetleme kelimesinden türemiş ism-i alet

⁵ Bkz. Fâtiha, 1/1-4.

⁶ Bkz. Bakara, 2/1-5.

⁷ Bkz. Bakara, 2/6-7.

⁸ Bkz. Bakara, 2/8-20.

⁹ Bkz. Bakara, 2/21.

¹⁰ Kıyâme, 75/36.

¹¹ Nûr, 24/50.

¹² Bkz. Mustafa Yıldırım, “Kur’ân Sanatı ve Estetiği Üzerine”, *İstem Dergisi*, Yıl: 2010, Sayı: 16, ss. 161-179, s. 165.

veya ism-i alet siygasıyla getirilmiş bir ism-i mekândır.¹³ Bu durumda cehennem bir gözetleme yeri olur ki İsfehânî, bunun gerçekleşmesi için cehennemin üzerinden geçenlerin olması gerektiğini belirtir.¹⁴ Bu durumda aşağıda cehennem, üzerinde de geçenler var demektir. Şimdi ayeti, kendi siyak ve sibakıyla ve konuya dair okuduğumuz hadislerle birlikte değerlendirdiğimizde, şöyle bir tablo çıkar: Mahşer yerinde hesaplar görülmüş, cennetlik ve cehennemlik olanlar belirlenmiştir. İnsanlar sırttan geçmeye başlamışlar, karşıda cennet bütün güzelliğiyle dururken, aşağıda cehennem (daha doğrusu onda görevli melekler) de kendi nasibini ve günahkârları kapmak üzere beklemektedir. Nitekim günahkârlar içine düştükçe “*Doldun mu?*” diyen Rabbine, cehennemin “*Dahası yok mu?*” diye soracağı haber verilir.¹⁵ Görüldüğü gibi özenle seçilmiş bir kelime (mirsâd), zihinde aynı anda pek çok şeyin bir arada tahayyülüne imkân sağlamaktadır.

Kur’ân zaman zaman psikolojik tahliller yapar. Kur’ân’ın insan fitratına yönelik yaptığı tahliller, onun iç dünyasını kendisine anlatmada son derece etkilidir. Cennetlik olduğunu öğrendiğinde “*Alın, okuyun kitabımı!*”¹⁶ diye sevinçle mahşer yerinde koşuşturan ya da aynı meydanda cehennemlik olduğunu öğrendiğinde “*Keşke toprak olsaydım! (yeniden dirilip de hesaba çekilmeseydim)*”¹⁷ diyen kişinin hallerinin anlatılması, bir anda okuyucunun kendisine dönmesini sağlamakta, onu ‘ben bunlardan hangisi olacağım?’ diye düşünmeye sevk etmektedir.¹⁸

¹³ Ayetin yorumu ve detaylı tahlili için bkz. Mehmet Kılıçarslan, *Kur’ân’daki Dua Ayetleri ve Rasûlullah’ın Dilinden Dualar*, İstanbul, Nida Yay., 2016, s. 25.

¹⁴ Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Mısır, Dâru’l-İlm, 1970, s. 149.

¹⁵ “*O gün Cehenneme, “Doldun mu?” deriz. O da, “daha var mı?” der.*” Kâf, 50/30.

¹⁶ Hakka, 69/19.

¹⁷ Nebe’, 78/40.

¹⁸ Hesap anında yaşanacak olaylara dair detayları, ilgili hadis-i şeriflerin ışığında görmek için bkz. İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân*, İstanbul, Erkam Yayınları, 2005, XVI/59.

Yine çeşitli merhalelerde yaşanacak olan pişmanlıklar ve bu pişmanlıkların neden olduğu temenniler anlatılarak da okuyucuya çeşitli mesajlar verilir. Gelecekte yaşanacak olaylar, yaşanmış gibi sunularak hem onların yaşanacağını kesin olduğuna vurgu yapılır, şüpheler izale edilir hem de onlar üzerinden okuyucu benzer bir duruma düşmemesi için uyarılır. Bir cehennemliğin ağzından yaşadığı pişmanlığı ve kaçırdığı fırsatları yeniden elde etmeye yönelik temennilerini vermek, “Cehenneme gideceksiniz” demekten çok daha fazla etkili olur.¹⁹

A. TEMENNİ KAVRAMI

Türkçe’de temenni, bir şeyin gerçekleşmesini ya da gerçekleşmemesini dilemek, ummak, istek, rica gibi anlamlara gelir.²⁰ Dilimizde bir dileği, arzuyu, isteği ortaya koymak için ‘Rabbim korusun’ gibi istek, ‘Tüm mü’minler birlik olsa, akan kan durur’ gibi dilek-şart ve ‘Sigarayı bırakmalısın’ gibi gereklilik kipleri kullanılır. Bu kiplerin yanı sıra bâri, tek, ne olur, ne olaydı ve keşke gibi edatlar da temenni bildirmek üzere kullanılırlar.²¹

Arapça’da kelâm/söz, haber ve inşâ olmak üzere iki ana gruba ayrılır. İnşâ da kendi içinde inşâ-i talebî ve inşâ-i gayrı talebî olmak üzere ikiye ayrılır. İçerisinde istek barındıran inşâ-i talebî, beş bölümden oluşur: Temenni, istifham, emir, nehiy ve nidâ.²² Konumuz Kur’an’daki temenniler olup, Kur’an, bu sayılan üslupların hepsini kendi hitaplarında ve anlatımlarında kullanır. Üstelik inşâ-i talebinin

¹⁹ Cehennemliklerin pişmanlıklarına dair ayetleri ve onların yorumlarını bir arada görmek için bkz. Hayri Erenay, *Kur’an’da Pişmanlık Olgusu*, Sivas, Basılmamış Doktora Tezi, 2017, s. 186-198.

²⁰ Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998, II/2185.

²¹ Türkçe’deki dilek kipleri, bunların kullanım alanları için bkz. Ahmet Bican Ercilasun, *Türkçe’de Emir ve İstek Kipi Üzerine*, “Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)”, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995, s. 61-72.

²² Mustafa Kayapınar, “Belağatta Temenni Üslubu”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt: XV, Sayı: 2, s. 168.

bu kısımlarını aslî kullanımlarının dışında; istifhamı, emri ve nehyi temenni anlamı ifade edecek şekilde kullanır.

Arapça’da temenni, arzulanan bir şeyin gerçekleşmesini dilemek, istemek, ummak ya da gerçekleşmesinden korkulan bir şeyin olmayışını ümit etmek anlamına gelir. Gerçekleşmesi umulan, temenni olunan şeye minye, münye ve ümniyye denir.²³ Ancak hemen belirtelim ki temenni, her zaman bünyesinde bir ümitsizlik de barındırır. Bu yönüyle tereccîden ayrılır.²⁴ Tereccîde, talep edilen şey genellikle mümkündür, beklenti ve umut yüksektir. Temennide ise istekte bulunmakla beraber isteğin sahibi bu isteğinin gerçekleşmeme ihtimalinin olduğunu bilir.²⁵ Bu nedenle temenni, “meydana gelmesi imkânsız veya uzak ihtimal olması sebebiyle umulmayan fakat arzu edilen bir şeyin talep edilmesi” şeklinde tarif edilir.²⁶

Arapça’da da tıpkı Türkçe’deki gibi temenniye ifade etmek için çeşitli edatlar ve özel fiiller vardır. Yine temenniye konu olması bakımından istenen, gerçekleşmesi arzulanan şeyin mümkün ya da muhal olması arasında fark yoktur. “يا ليت الشباب يعود يوماً - Keşke gençlik bir gün geri dönse” örneğinde olduğu gibi imkânsız şeyler de temenninin konusu olabilir, “*Kur’ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun! Umulur ki, rahmete erdirilirsiniz*”²⁷ ayetinde olduğu gibi mümkün olan şeyler de. Tek fark, kullanılacak edattadır. Zira Arapça’da, bazı edatlar çoğunlukla imkânsız istekleri ifade etmekte kullanılırken, bazıları da gerçekleşmesi mümkün olanları anlatmada

---

²³ Mütercim Asım Efendi, *Okyanusu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmusi’l-Muhît*, İstanbul, Matbaa-i Bahriye, h. 1305, III/39.

²⁴ Sa’duddîn et-Teftezânî, *Muhtasaru’l-Meânî*, İran, İntişârâtü Dâru’l-Fikr, h.1405, s. 129.

²⁵ Gerçekleşme ümidi olmaksızın bulunulan temenni örnekleri için bkz. Ebu Ya’kûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, thk. Neîm Zarzûr, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1987, s. 303.

²⁶ Kayapınar, *agm*, s. 168.

²⁷ A’raf, 7/204.

kullanılır. Bazı edatlar da her iki amaçla kullanılan ortak edatlardandır. Şimdi bu edatları ve örneklerini görelim.²⁸

B. TEMENNİ EDATLARI

Arapça'da başlıca temenni edatları dört tanedir: هل/ ليت / لعل / لو. Bunlardan *leyte*, aslı temenni edatıdır. Çünkü *leyte*'nin ilk ve kök anlamı 'keşke'dir. Diğer üçünün ilk anlamları farklı olmakla beraber temenni anlamında da kullanımları söz konusudur.²⁹

1. لو / Lev Edatı: Bu edat sözlüklerde امتناع شيء لامتناع – Bir şeyin diğer bir şey nedeniyle imkânsızlığı³⁰ ve yine yaklaşık aynı anlamda هو لامتناع الشيء لامتناع غيره – Bir şeyin, kendi haricindeki bir şey nedeniyle imkânsızlığı³¹ şeklinde tarif edilir. Bununla, şartın mümkün olmaması nedeniyle cevabın da mümkün olmaması durumu anlatılmak istenir. *Lev* edatı, normalde, hem geçmiş zaman için hem de gelecek zaman için şart edatı olarak kullanılır ve 'eğer, -se, -sa' anlamlarına gelir. Bilindiği üzere şart edatları cezm edici olanlar ve olmayanlar diye ikiye ayrılırlar. Cezm edici olanlar, kendilerinden sonra gelen şart fiilini ve onun cevabını cezm ederlerken *lev*, كما , لما , لوما ile beraber cezm edici olmayan şart edatlarını oluşturur.³² Ancak *lev*, şart edatı görünümünde temenni amacıyla kullanıldığında, cümlenin şart kısmı muhal olur, dolayısıyla cevabı da muhaldir. Birinin ölmüş babası hakkında, “ لو رجع أبي من مقبره لأشرح له ” – Eğer babam kabrinden dönerse, miras taksiminde yaptığı haksızlığı ona açıklayacağım” demesi gibi. Babasının kabrinden dönmesi (şart) muhal olduğundan, yaptığı haksızlığı ona açıklaması (cevap) da muhaldir.

²⁸ Bkz. <https://sorularlailslamiyet.com/keske-soyle-olsaydi-demenin-bir-sakincasi-var-midir-gunluk-konusmalarda-keske-sozunu-kullanmak> (12.07.2017)

²⁹ es-Sekkâkî, *age*, s. 303.

³⁰ Komisyon, *Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'ân*, Mısır, Mecmeu'l-Luğati'l-Arabiyye, 1949, s. 1022.

³¹ Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Mısır, Daru'l-İlm, 1970, s. 261.

³² Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Beyrut, Âle-mu'l-Kutub, 2008, III/2043.

Kur’ân’da *lev* edatının temenni ifade edecek şekilde kullanıldığı bazı yerler şunlardır:

“فَأَذَاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ” *“Böylece Allah dünya hayatında onlara zilleti tattırdı. Elbette ki ahiret azabı daha büyüktür. Keşke bilselerdi!”*³³

“أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ” *“Yahut azabı gördüğünde, ‘Keşke benim için dünyaya bir dönüş daha olsa da iyilik yapanlardan olsam’ demesin.”*³⁴

“أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا وَاتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا يَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُخْرِجْكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ أَجَلَ اللَّهِ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ” *“Allah’a ibadet edin. O’na karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin ki sizin günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vakte kadar ertelesin. Şüphesiz, Allah’ın belirlediği vakit gelince ertelenmez. Keşke bilseydiniz.”*³⁵

Bu üç örnek incelendiğinde her üçünün de imkânsız durumları ifade ettiği görülür. Birinci ayette, daha önce gelen peygamberleri yalanlayanların hali anlatılmakta, onlara, Allah tarafından yalanladıkları peygamberler eliyle bu dünyada çeşitli azaplar tattırıldığı, ancak kendilerini ahirette bekleyen azabın daha büyük olduğu haber verilmektedir.³⁶ Sonra da ‘keşke bilselerdi’ şeklinde bir temenni ile cümle sona ermektedir. Onlar açısından imtihan sona erip, artık bilmeleri bir şey ifade etmeyeceği için temenni edatı olarak *lev* kullanılmıştır. Malum olduğu üzere *lev* edatı, muzari fiilin önüne geldiği zaman onun anlamını maziye dönüştürür.³⁷ Bu kullanım da

³³ Zümer, 39/26

³⁴ Zümer, 39/58.

³⁵ Nüh, 71/4.

³⁶ Peygamberleri inkâr edenler, ya indirilen bir azapla helak edilerek, ya evlerinden ve yurtlarından çıkarılarak ya da girdikleri savaşlarda inananların elleriyle öldürülerek çeşitli azapları tattılar. Ancak bu azaplar dünyanın azaplarıydı ve geçiciydi. Ahiret azabından bahsederken ism-i tafdil kullanılarak أكبر sıfatıyla nitelenmesi, dünya azabının onun yanında çok basit kalacağını ifade etmesi içindir. Bkz. Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahru’l-Muhît*, thk. Komisyon, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993, VII/407.

³⁷ Remzi Akbal, *İzâhatu Avâmil*, İstanbul, Tın Ofset, 1996, s. 33.

işin bittiğini ve geçmişte kaldığını, onlar için artık umutların tükendiğini ifade etmekte, cümleye ikinci bir kesinlik katmaktadır.

İkinci ayet de yine aynı surede, aynı anlatımın bir devamı niteliğindedir. Keşke bilseydiniz sözünüyle, böylesi ciddi bir konudaki gafletleri, dünyaya olan sevgileri, dinin emirlerinden yüz çevirip yasaklarını umursamamaları nedeniyle ciddi bir şekilde azarlanmaktadırlar. İşin ciddiyetini anlasınlar diye de sanki ölüm onlara ulaşmış da ondan şikâyetçi oluyorlarmış gibi bir sunum yapılmakta, umutları ortadan kaldırılmaktadır.³⁸

Üçüncü ayette ise Hz. Nuh, kavmini uyarmakta, Allah'ın takdir ettiği ecelin gelmesi durumunda onun gecikmesinin söz konusu olmadığını haber vermektedir. Ayetin ön kısmı, Allah korkusu ve Hz. Peygamber'e itaatin ömrün uzamasını sağladığını bildirmekle beraber Yüce Allah, onların bunu yapmayacaklarını ilm-i ezeliyle bildiği için cümlenin devamında ecelde gecikmenin olmayacağını haber vermiştir. Belki gecikir noktasında kendilerinde en ufak bir ümit kalmaması diye de cümle, *lev* imkânsızlık edatı ile gelmiştir.³⁹

Bunların haricinde de *lev* edatının temenni için kullanıldığı yerler vardır.⁴⁰ Biz burada hepsini verecek değiliz. Sadece bir şeye dikkat çekmek istiyoruz. Genelde *leyte* edatının gerçekleşmesi imkânsız istekler için kullanılan bir temenni edatı olduğu söylenir. Oysaki *lev* edatının temenni anlamında kullanıldığı örnekler incelendiğinde hemen hepsinin tam da bu anlamda, gerçekleşmesi mümkün olmayan istekleri ifade edecek tarzda kullanıldıkları görülür. Hâlbuki *leyte*, bazen gerçekleşmesi mümkün olan temennilerde de kullanılabilir.

³⁸ Bkz. Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Mısır, Şirketu Matbaiyyetu Mustafa el-Bâbî, 1946, XXIX/80.

³⁹ Bkz. Muhammed et-Tâhir İbn Aşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus, ed-Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, 1984, XXIX/192.

⁴⁰ Bkz. Hûd, 11/80; Enbiyâ, 21/39; Şuarâ, 96/102.

2. لعل / Lealle Edatı: Bu edat, gerçekte tereccî anlamındadır ve gerçekleşmesi mümkün olan istekleri ifade etmekte kullanılır. Ancak nadiren de olsa gerçekleşmesi mümkün olmayan istekleri ifade eder. Firavun'un yardımcısı Hâmân'a kendisi için Hz. Musa'nın Rabbine ulaşabileceği bir kule yapmasını söylerken kurduğu cümle, imkânsız istekler için kullanılmasına güzel bir örnektir.⁴¹

Hem mümkün olan hem de imkânsız isteklerin ifadesinde kullanıldığı için İsfehânî bu kelimeyi, طمع و اشفاق şeklinde tarif etmiş; hırs göstermek, aşırı istekli olmak, tamah etmek anlamlarına gelen tama' kelimesiyle; acımak, şefkat etmek, kaygılanmak, çirkin görmek, hoşlanmamak anlamlarına gelen işfâk kelimesini bu edatın anlamı olarak vermiştir.⁴² Yani *lealle*, aynı anda hem olması istenen, arzulan beklenenleri, temennileri ifade eder hem de olmasından kaygı duyulan, korkulan, gerçekleşmesi kerih görülen kötü ihtimallerden kurtulma isteğini anlatır.

Onun bünyesindeki 'belki' anlamı nedeniyle Lisânu'l-Arab'ta da Temenni, istek, şüphe kelimesi şeklinde tarif edilmiştir.⁴³ Mu'cemu'l-Vasît'te tanımıyla birlikte örnekleri de bulunur: "*Lealle*, öncelikle tereccî anlamına gelir ki bu, gerçekleşeceğine güvenilmeyen ve fakat sevilen, istenen bir şeyin gerçekleşmesi umududur. "لعل الجو معتدل غدًا" - Umarım hava yarın normal olur" gibi. Yine işfâk anlamı ifade eder ki, o da çirkin karşılanan, hoş gitmeyen kerih bir şeyin gerçekleşmesi beklentisidir. "(Bu) لعل المريض يقضي" - (Bu) hasta ölür, gibi."⁴⁴ Günlük dilde, 'umulur ki, ümit edilir ki, belki, keşke ... olsa' anlamlarına gelen bu kelime, Kur'ân'da Allah hakkında kullanılınca tahkik/kesinlik ifade eder.⁴⁵ Zira sözün sahibi her

⁴¹ Bkz. Mu'min, 40/36-37.

⁴² İsfehânî, *age*, s. 250.

⁴³ Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, Dâru Sâdır, trs, XI/607.

⁴⁴ Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Kahire, Mektebetu's-Şurûki'd-Duveliyye, 2004, s. 828-829.

⁴⁵ İbn Manzûr, *age*, XI/607.

dilediğini yapma kudretine sahip Allahu Teâlâ olunca artık zan ifade etmez.

Kur'ân'da bir temenni harfî olarak kullanıldığı yerler şunlardır:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ “Onların birine ölüm geldiği zaman: “Rabbim, beni geri döndürün” dedi. “Böylece (geri gönderdiğin takdirde) terk ettiğim salih amelleri işlerim.” Hayır, muhakkak ki onun söylediği söz, sadece (boş) bir kelimedir. Ve diriltilecekleri güne kadar onların arkasında berzah (engel) vardır.”⁴⁶

Bu ayette bazı incelikler vardır. Örneğin, tekil olan Rabbine hitap ettiği halde geri döndürme fiilini *iltifat* sanatı⁴⁷ kullanarak çoğul siygayla talep etmekte ve *ارْجِعُونِ* demektedir. Yani “ رَبِّ - Rabbim” tekilinden, “ارْجِعُونِ – döndürün” çoğuluna geçiş yapmaktadır. Bunun sebebi, ölüm anında görevli melekleri görmesi ve Yüce Allah’ın can alma işini onlar vasıtasıyla yaptığını idrak etmesidir. Yine ayetteki *لَعَلِّي* kelimesi de ‘belki’ anlamına gelmez ve şek ifade etmez. Bu ayette kesinlik ve azim manasındadır. Yoksa ‘Beni geri gönderin, belki ben salih ameller işlerim’ diye tercüme edemeyiz. Çünkü onun açısından artık hiçbir tereddüt kalmamış, Yüce Allah’ın peygamberleri aracılığıyla haber verdiği şeylerin gerçekliğini bizzat müşahede etmiştir.⁴⁸

Yine cümlede *hazif* vardır.⁴⁹ ‘Umulur ki ben salih işlerim’ derken, mevsuf olan “عملاً” kelimesi hafzedilmiş, sadece sıfat olan

⁴⁶ Mu’minûn, 23/99-100.

⁴⁷ İltifat; konuşma esnasında sözün, bahsedilen varlıktan çevrilip başka bir varlığa yöneltilmesi veya muhataptan ğaibe (huzurda bulunmayana), ğaibten muhataba, tekilden çoğula, çoğuldan tekile döndürülmesi, yani hitabın yönünün değiştirilmesi sanatıdır. Bkz. Ahmed Matlûb, *Mu’cemu’l-Mustalahâti’l-Belağiyye ve Tatavvurihâ*, Beyrut, Mektebetu Lübnan Naşirun, trs, s. 173.

⁴⁸ Bkz. Vehbe Zuhaylî, *et-Tefsîru’l-Münîr fî’l-Akîdeti ve’ş-Şerîati ve’l-Menhec*, Dimeşk, Dâru’l-Fikr, 1991, XVIII/100.

⁴⁹ Kur’ân-ı Kerim’de çeşitli maksatlarla bazen bir ya da birkaç harf, bazen kelime, bazen de cümlenin bir ögesi hafzedilir. Bu hazifler ve nedenleri için bkz. Fâdîl Sâlih es-Sâmerrâî, *Belâğatu’l-Kelîmeti fî’t-Ta’bîri’l-Kur’ânî*, Bağdat, el-Âtiku li-Sanâati’l-Kitâb, 2006, s. 9-35.

“صالحاً” kelimesine yer verilmiştir. Bilindiği üzere nekira; nefiy, nehiy ve şartta istiğrâk-i kullî yani umûm ifade eder. Bu cümle, dünyaya geri gönderilmesi şartıyla geldiği için nekira burada umûm ifade etmektedir. Dolayısıyla, başta Allah’a iman olmak üzere,⁵⁰ sağlığında kendisinden yapması istenilen namaz, oruç, hac, ana babaya iyilik vb. bütün salih amelleri bünyesine almış olur. Aynı şekilde korkunun büyüklüğüyle orantılı olarak verilen sözün büyüklüğü de ortaya çıkar. Adeta ‘Benden istediğin her ne varsa onları yapacağım’ demek istemiştir. Bu cümleyi yaratılmışlardan cehennemlik olduğu açığa çıkan herkes söyleyecektir. Hatta dünya hayatında tek bir kelime etmemiş dilsiz biri olsa dahi bu cümleyi söyleyecektir. Ancak kendisini bir dinleyen bulamayacaktır.⁵¹

İkinci örneği de şu ayettir: “وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ” *“Ve yardım olunacaklarını ümit ederek, Allah’tan başka ilâhlar edindiler.”*⁵² Burada *lealle*’nin kullanılması, onların Allah’ın haricindeki ilahlardan bir yardım görme umutlarının varlığını ispatlar. Zira *lealle*, temenni edatlarından olması, gerçekleşmesi mümkün istekleri ifade eden özel bir edattır ve cümlede onun kullanılması, bu insanların edindikleri bu ilahlardan gerçek anlamda bir yardım görme umutlarının var olduğunu gösterir.⁵³

3. ليت / Leyte Edatı: إِنَّ ve kardeşlerinden olup bunlar الأحرف المشبهة بالفعل - fiile benzeyen harfler olarak anılırlar. Bu harfler, isim cümlelerinin önüne gelir, mübtedayı kendine isim edinir, haberi de haber. İsimlerini nasb, haberlerini de ref ederler.⁵⁴ *Leyte*, bu amelinin yanında mana olarak bir temenni harfidir. Ancak normal temennilerden farklı, özel bir yanı vardır. Çünkü *leyte*, nadiren gerçekleşmesi

⁵⁰ Ebu’l-Kâsım Cârullâh Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzil ve Uyûni’t-Te’vil*, Beyrut, Dâru’l-Ma’rife, 2009, s. 715.

⁵¹ İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîz*, thk. Ebu Abdillâh Huseyn b. Ukkâşe, Kahire, el-Fâruku’l-Hadîse li’t-Tebâati ve’n-Neşr, 2002, III/211.

⁵² Yâsîn, 36/74.

⁵³ Bkz. Ali Küçük, *Besâiru’l-Kur’ân*, İstanbul, Sofra Yayınları, 2016, XIV/112.

⁵⁴ Muhammed Ali Afş, *Muînu’t-Tullâb fî Kavâidi’n-Nahvi ve’l-İ’râb*, Beyrut, Dâru’ş-Şarki’l-Arabî, 1996, s. 25.

mümkün istekler için de kullanılmakla birlikte⁵⁵ genel olarak gerçekleşmesi mümkün olmayan temennileri ifade etmede kullanılır. Nitekim tanımında (أَيُّ الْمَسْتَحِيلِ) - Kendisinde umut olmayan, yani imkânsız şeyin istenmesidir, denir.⁵⁶

Leyte'nin Kur'ân-ı Kerim'deki kullanımlarına bakıldığında çoğunluğu imkânsız istekler için olmakla birlikte mümkün temenniler için de kullanıldığı görülür. Mesela, فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَكُوْهُ عَظِيمٌ (Karun) *Böylece ziyneti ile (büyük bir ihtişam ile) kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler: "Keşke Karun'a verilen (mal) kadar bizim de olsaydı. Muhakkak ki o gerçekten en büyük hazzın sahibidir" dediler*⁵⁷ ayetinde böyledir. Zira böylesi büyük bir servet, bir kula (Karun'a) verilmişse, bir başka kula daha verilmesi imkân dâhilindedir.

Yine وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا *Ve Allah'tan size bol nimet, çok ihsan erişirse, - aranızda hiçbir dostluk ve sevgi yokmuş gibi davranarak- 'Keşke onlarla beraber bulunsaydım da, ben de büyük bir başarı elde etseydim' diye (hayıflanır)*⁵⁸ ayetinde imkân dâhilinde olan bir temenniye ifade eder. Çünkü bu sözü söyleyen münafığın, Hz. Peygamberle birlikte savaşa iştirak etmesi ve alınan ganimetlerden nasiplenmesi imkânsız değildir. İslâm tarihinde münafıkların Hz. Peygamberle birlikte savaflara katıldıkları ve ganimetlerden pay aldıkları bilinen bir durumdur.⁵⁹

⁵⁵ Muhammed Süleymân Abdullâh el-Eşkar, *Mu'cemu Ulûmi'l-Luğati'l-Arabiyye ani'l-Eimme*, Beyrut, Müessesetu'r-Risale, 1995, s. 361.

⁵⁶ Ahmed Muhtar Ömer, *age*, III/2053.

⁵⁷ Kasas, 28/79.

⁵⁸ Nisâ, 4/73.

⁵⁹ Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, nşr. M. Jones, Londra, Londra Oxford Üniversitesi Yayınları, 1966, II/423.

Mümkün istekleri anlatan başka *leyte* örnekleri de vardır.⁶⁰ Ancak yukarıdaki iki örnek amaç için yeterli olduğundan burada diğerlerine yer vermeyeceğiz.

Leyte, Kur'ân'da toplam on dört kere geçer ve yukarıda değinilen dört örneğin haricindeki kullanımlarının hepsinde imkânsız istekleri ifade eder:

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ “(Ona): "Cennete gir!" denildi. "Keşke kavmim bilseydi" dedi.”⁶¹ Bu ayette, müminlerin Yüce Allah tarafından övülen özelliklerinden biri olan “öfkelerini yenme ve insanları affetme”ye⁶² güzel bir örnek vardır. Kendisini taşıyarak öldüren kavmine karşı herhangi bir öfke duymayıp; imanın ve Allah'ın elçilerine itaatin güzel sonuçları hakkında bilgi sahibi olmalarını, bu bilgi sayesinde küfre ve isyana yönelişlerinden çok daha fazla bir gayretle imana yönelmelerini ve bu sayede kurtulmalarını temenni etmek, çok erdemli bir davranıştır. Ancak kavminin, onun ulaştığı nimet ve ikramları görmesi imkânsızdır.⁶³

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَنِيَّ وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ “O (onlardan biri), sonunda (kıyâmet günü) bize geldiği zaman: "Keşke benimle senin aran, iki doğu kadar uzak olsaydı" dedi (der). İşte bu kötü bir yakınlık.”⁶⁴ Rahman'ın zikrinden yüz çevirenlere bir şeytan musallat edilir ve bu şeytan daima kendisine kötülük telkin eder.⁶⁵ Şeytanın yönlendirmeleriyle ömrünü kötü işler yaparak geçiren kişi, Rabbinin huzuruna geldiğinde şeytanına, “Keşke seninle benim aram doğuyla

⁶⁰ Bkz. Kehf, 18/42; Meryem, 19/23.

⁶¹ Yâsîn, 36/26.

⁶² “Onlar ki hem bolluk, hem de darlık zamanında Allah için harcarlar, öfkelerini kontrol altında tutarlar ve insanları affederler. Çünkü Allah iyilik yapanları sever.” Âl-i İmrân, 3/134.

⁶³ Muhammed Mütevelli eş-Şa'râvî, *Havâtürü Havle'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, Ahbâru'l-Yevm, 1991, XX/12634.

⁶⁴ Zuhruf, 43/38.

⁶⁵ Bkz. Zuhruf, 43/36.

batı, yazla kış gibi bir arada bulunmaları mümkün olmayan zıtlar kadar uzak olsaydı” der.⁶⁶

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهِ
*“Ve kitabı solundan verilen kimse ise o zaman: “Keşke bana kitabım verilmeseydi” der.”*⁶⁷

Bu kitap amel kitabıdır. Küçük büyük demeden ömrü boyunca yapıp ettiği her şeyin bu kitapta bir bir sayıldığını görünce⁶⁸ eylemlerinin çirkinliği karşısında duyduğu utançtan dolayı doğrudan cehenneme atılmayı ve hesaba çekilmemeyi temenni eder. Aslında bu, onun azabının manevî kısmıdır. Cehennemde ateşle yapılacak olan maddî azabın yanında bu utanç da kendisi için manevî bir azap olarak takdir edilmiştir.⁶⁹

إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ
*“Muhakkak ki, sizi yakın bir azapla uyardık. O gün kişi, elleri ile takdim ettiği şeye bakacak. Ve kâfir olan: “Keşke ben toprak olsaydım” diyecek.”*⁷⁰ Mezarda vücudu çürüyüp de toprak olduğu gibi, yine toprak olmak, diriltilmemek ve hesaba çekilmemek⁷¹ asıl isteği budur.

Bu ayetlerin tamamında beklentiler, ahirete gitmiş insanların dünyaya geri dönme, dünya hayatında yaptıkları bazı şeyleri yapmamış olma, dünyadaki ölümlerinin kalıcı bir yokluk olması gibi imkânsız temennilerden oluşmaktadır.

⁶⁶ Burhânuddîn Ebu'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer el-Bikâî, *Nazmu 'd-Durer fî Tenâsubi 'l-Âyâti ve 's-Suver*, Kahire, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, trs, XVII/430.

⁶⁷ Hakka, 69/25.

⁶⁸ “Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. “Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!” derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez.” Kehf, 18/49.

⁶⁹ Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru 'l-Kebîr*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1981, XXX/1113.

⁷⁰ Nebe', 78/40.

⁷¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Meâni 'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh, Beyrut, Âlemu'l-Kutub, 1988, V/276.

4. هل / Hel Edatı: Bilindiği üzere Arapça'da soru sözcükleri isim soylu ve harf olanlar olmak üzere iki gruptur. ا ve هل harf grubunu oluştururken, من , ما , متى , ايان , اين , انى , كيف , كم , اي da isim grubunu oluşturur. Yine tüm bu soru sözcüklerinin hepsi mebniyken içlerinden sadece اي murebtir ve cümledeki konum ya da görevine göre harekesi değişebilir.⁷² *Hel*, Türkçe'de ayrı yazılan ve cümleye soru anlamı katan “mi, mı, mu, mü, mıdır, midir, mudur, müdür” soru ekinin vazifesini görür. Harf olması nedeniyle irabı yapılmaz.⁷³ *Hemze* de tıpkı *hel* gibi ‘mi, mı’ anlamına gelir. Basit kullanımda anlamları aynıdır. Ama ikisi arasında ince bir ayırım vardır. Şöyle ki: *Hel*, önüne geldiği cümle her neyi soruyorsa, gerçekten onunla ilgili bilgi talep etmek için kullanılır. Hâlbuki *hemze*, bazen bilgi talebi değil de cümlede var olan iki ya da daha fazla seçenek arasında tercih yapma ve içlerinden birini belirlemeye yönelik de kullanılır. Mesela, “أ علي جاء أم أحمد؟” - Ali mi geldi yoksa Ahmed mi?” gibi cümlelerde bilgi talebi yoktur. Soruyu soran zaten bilgi sahibidir, sadece alternatifler arasından doğru olanı tayin etme amacıyla soru sorar. Bu tür cümlelerde *hel* kullanılmaz.⁷⁴

Sayıdığımız özelliklerinin yanında *hel*, bir temenni edatı olarak da kullanılır. Görünüşte istifhamdır, ancak gerçekte soru yoluyla istek ve beklenti anlatır. Kur’ân-ı Kerim’de temenni anlamında kullanıldığı örnek sayısı gerçekten azdır. Bunlardan biri, A’raf suresindedir:

“فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ” *“Bizim için şefaathiler var mı ki bize şefaath etseler ya da (dünyaya) geri döndürülsek de yaptığımızdan başkasını yapsak.”*⁷⁵

Burada ‘şefaathiler var mı?’ şeklinde soru kalıbıyla gelen cümle aslında *hel* edatının temenni anlamında kullanımınıdır. ‘Keşke

⁷² Ebû Muhammed Abdullâh İbn Hişâm el-Ensârî, *Muğni'l-Lebib an Kütübi'l-Erâib*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1992, II/403.

⁷³ el-Ensârî, *age*, II/349.

⁷⁴ Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdih fi Kavâidi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Kahire, Dâru'l-Meârif, trs, III/170.

⁷⁵ A'raf, 7/53.

bize şefaath edecek şefaathçiler olsa' demektir. Bizim için şefaathçiler, dostlar, arkadaşlar olsa da Rabbimizin yanında bize şefaath etseler, şefaathleriyle bizi O'nun gazabından ve öfkesinden kurtarsalar ve O'nu bizden razı etseler. Sonra 'و' atfıyla aslında *hel* edatı tekraren gelir ve 'yok bu olmazsa geri döndürülmeyi ve önceden yapmış olduğumuz, Allah'ı kızdıran şeyleri yapmamayı temenni ediyoruz' demektedirler.⁷⁶

Kur'ân'da *hel* edatının temenni anlamında kullanıldığı bir ayet de şudur:

وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنفُسِهِم مَّا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ *Oysa sadece kendilerini düşünen ötekiler, Allah hakkında yanlış fikirlere -putperest cahiliyye düşüncelerine- kapılarak "(Bu konuda) o zaman bir karar yetkisine sahip miydik?" diye soruyorlardı. De ki: "Bütün karar yetkisi, yalnızca Allah'a aittir!" (Onlara gelince,) onlar, "Eğer bir karar yetkimiz olsaydı, ardımızda bu kadar çok ölü bırakmazdık" diyerek (ey Peygamber,) sana göstermeyecekleri o (iman zayıflığı)ni içlerinde saklamaya çalışıyorlar. (Onlara) de ki: "Evlerinizde de kalmış olsaydınız, (içinizden) ölümü takdir edilmiş olanlar, devrilecekleri yere mutlaka çıkıp giderlerdi." Ve bu (başınıza gelenlerin tümü), Allah'ın göğüslerinizde barındırdığınız her şeyi sınaması ve kalplerinizin içini her türlü boş ve yararsız şeylerden arındırması içindir: Zira Allah, (insanların) kalplerindeki her şeyi bilir."*⁷⁷

Bu ayette de *hel*, yine temenni manasınadır. Amaç soru sormak değil, karar verme yetkisinin kendilerinde olması isteği, olmayışına hayıflanmadır. Cümlelerin devamında “ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَّا قُتِلْنَا “

⁷⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâseti'l-Arabîyyeti ve'l-İslâmiyye, 2001, X/244.

⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/154.

هَاهُنَا – *Eğer karar verme yetkisi bizde olsaydı, burada öldürülmezdik*” demeleri, onların gerçek düşüncelerini ortaya koymakta, Allah Rasûlü’nün aldığı kararlardan duydukları rahatsızlığı göstermektedir. Yüce Allah da Peygamberine, evlerinde olsalar bile haklarında ölüm kararı verilmiş olanları ölümün yakalayacağını, ecellerinin gecikmeyeceğini hatırlatmasını ve onları susturmasını bildirmiştir.⁷⁸

Bahsi geçen kişiler, Ammâr kanalıyla gelen hadis-i şerifin de bildirdiği üzere münafıklardır. O, şöyle demiştir: “Ebu Talha bize anlattı -ki o, o gün kendisini sükûnet kaplayanlardan biriydi- dedi ki: ‘Kılıcım elimden düşmeye başladı, ben alıyordum, o düşüyordu, ben alıyordum, o düşüyordu. Diğer bir grup vardı ki onlar münafıklardı, onların kendilerinden başka bir destekçileri yoktu. Ayette ‘Allah hakkında cahiliyye zannı besleyenler’ diyerek tüm ayet boyunca anlatılanlar bunlardır.”⁷⁹ Münafıklar, Allah’ın kararında şüphe duyarak ve Allah’ın kâfirler karşısında Nebisini yüzüstü bırakacağı gibi cahilce bir zanla, “*Karar vermede bizim bir yetkimiz olsaydı*” temennisinde bulunmuşlardır.⁸⁰

C. TEMENNİ FİİLLERİ

Kur’ân-ı Kerim’de yukarıdaki dört edatın yanı sıra temenni ifade etmek için fiillere de başvurulur. Emir ve nehiy (olumsuz emir) fiilleri anlam kaymasına uğratarak temenni ifade edecek şekilde kullanıldığı gibi bünyesinde temenni anlamı bulunan fiiller de kullanılır. Bu anlamda Kur’ân’da önümüze iki fiil çıkmaktadır: ‘Sevmek, istemek, hoşlanmak’ anlamlarına gelen يَوَدُّ - وَدَّ fiili ve doğrudan ‘temenni etmek’ anlamına gelen يَتَمَنَّى - تَمَنَّى fiili.

Diğer tüm dillerde olduğu gibi Arapça’da da bazı fiiller anlam kaymasıyla gerçek anlamlarının dışında kullanılırlar. Mesela mazi fiil kalıbının dua anlamında kullanılması en yaygın örneklerden biridir.

⁷⁸ Bkz. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul, Eser Neşriyat, 1982, III/1207-1208.

⁷⁹ et-Taberî, *age*, VI/162.

⁸⁰ et-Taberî, *age*, VI/165.

شفاك الله denir, geçmiş zaman kullanılır. Bununla 'Allah sana şifa versin' denilmek istenir. Yine جزاك الله خيراً denir, جزا fiili geçmiş zaman kalıbıyla kullanılır, 'Allah sana hayırla karşılığını versin' denilmek istenir.⁸¹

Aynı şekilde bazı fiiller, kendi ilk anlamlarıyla mana irtibatının gücünden dolayı farklı anlamlarda kullanılırlar. İşte bu başlıkta, Kur'an'da temenni ifade edecek şekilde verilen kullanımları ele alacağız.

1. Emir Fiili: Bilindiği gibi emir fiilleri, kendisine emir verilen kişiden o fiili yapmalarını, yerine getirmelerini talep etmek için kullanılırlar. Ancak gerçek kullanımlarının dışında dua, tavsiye, azarlama vb. çeşitli amaçlar için kullanıldıkları da olur.⁸²

Kur'an'da emir fiilleri, anlam kaymasıyla en fazla temenni, dua, istek amaçlı kullanılırlar. Bilindiği gibi emir fiili, emr-i hazır ve emr-i gaib olmak üzere iki çeşittir. Her iki çeşidin de temenni, istek maksatlı kullanım örnekleri vardır. Kur'an'da üçüncü bir kullanım türü daha vardır ki bu da emir fiili olmadığı halde sibakından emir olduğu anlaşılan fiillere yer vermektir. Şimdi bu üç türü görelim.

Emr-i hazırda dair örnekler:

فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ – *Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.*⁸³ Duanın emir fiilleriyle yapılması asıldır. Ancak Yüce Allah, kimseden emir almaz ve O'na, kendi iradesinin dışında bir şey yaptırmaya kimsenin gücü yetmez. Dolayısıyla burada, yardım etmesini temenni etme söz konusudur. Çünkü emir, küçükten büyüğe doğru olduğunda artık emir değil temenni olur.⁸⁴ Temennidir, zira Allah'tan bir şey isteyen her insan, işlediği günahların ve geniş

⁸¹ Bkz. Ahmet Bostancı, "Arapça'da Dua Üslubu", *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2004, Sayı: 14, s. 27-28.

⁸² Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Muhammed Osman, Kahire, Mektebetu's-Sekâfiyyeti ve'd-Dîniyye, 2009, II/30-31.

⁸³ Bakara, 2/286.

⁸⁴ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî, *age*, II/30.

zamanında Allah ile olan bağı zayıf tutmasının, bu dar zamanda yapacağı isteğin kabul edilmemesine neden olacağı endişesini taşır. Zaten temenni, olması istenen ancak olmayacağından da korkulan şey değil midir?

فَدَعَا رَبَّهُ أَتِي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرَ - *O da Rabbine, “Ey Rabbim! Ben yenilgiye uğradım, yardım et” diye dua etti.*”⁸⁵ Hz. Nuh, 950 sene halkını Allah’a imana davet edip⁸⁶ de onlardan ümidini kesince⁸⁷ artık mağlubiyeti kabul etmiş, Rabbinin kendisine yardım etmesini talep etmiştir. Üstelik burada çok ciddi bazı incelikler vardır. Gündelik hayata dair yardım etme, يساعد – ساعد fiiliyle ifade edilir. Düşmana karşı yardım etme ise ينصر – نصر fiiliyle.⁸⁸ Hz. Nuh, kendisini ölümle tehdit etmeleri üzerine onları düşman olarak görmekte ve Rabbinden düşmana karşı yardım talep ederek نصر fiilini kullanmaktadır. Yine bilindiği üzere iftial babı, bir fiilin fail tarafından kendi iradesiyle, bile-isteye yapılmasını ifade eder. Hz. Nuh da bu ayette iftial babından emir fiili kullanarak talebini iletmektedir. Çünkü Yüce Allah, kendisine dua eden herkese karşılık vereceğini vaad etmiştir: “Rabbiniz şöyle dedi: “Bana dua edin, duanıza cevap vereyim.”⁸⁹ Eğer Allahu Teâlâ, vaadine binaen, o dua ettiği için karşılık verecek olursa, bu yardım sınırlı ve zayıf kalabilir. Ama kendi iradesiyle, isteğiyle yardım ederse, bu yardımın sınırları hayal bile edilemez. Çünkü O (cc), her şeye gücü yetendir. Şöyle bir örnek ne demek istediğimizin daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır: Sokakta yürürken bir dilenci önümüzü kesip yardım istese; yapacağımız yardım, onu başımızdan savacak, yanımızdan uzaklaşmasını sağlayacak kadar bir

⁸⁵ Kamer, 54/10.

⁸⁶ Bkz. Ankebût, 29/14.

⁸⁷ Bkz. Hûd, 11/36.

⁸⁸ Kur’ân’da, onlarca yerde Yüce Allah نصر fiilini inananlara, düşmanları karşısında yardım etme manasında kullanmıştır. Ancak bazı yerlerde de (Hadîd, 57/25; Muhammed, 47/7 gibi) kuldan Allah’a yönelik olarak bu fiil kullanılmıştır. Bu ayetlerde kulun Allah’a yardım etmesi, O’nun kullarına yardım etmesi, sınırlarını koruması, O’na verdiği sözlere riayet etmesi, ahkâmını yapması ve yasaklarından kaçınması demektir. Bkz. İsfehânî, *Müfredât*, II/313.

⁸⁹ Mu’min, 40/60.

meblağla sınırlı kalır. Ama büyük bir kaza atlatıp da şükür kabilinden kendi irademizle bir sadaka çıkarmayı düşündüğümüzde; yapacağımız yardım, dilenciye kerhen verdiğimizden çok daha farklı ve fazla olur. Çünkü ikincide yardım etmeyi isteyen biziz ve kendimiz bunu bir gereklilik gibi görüyoruz.⁹⁰ İşte Hz. Nuh da burada, Yüce Allah'ın, 950 yıllık emeğinin sonunda bir de öldürülmek istenmesini görerek, kendi istek ve iradesiyle içinde bulunduğu her türlü sıkıntıdan kurtaracak büyük bir yardım yapmasını sağlamak için iftial babını kullanmıştır.

Bir de burada bulunmayan, huzurda olmayanlara yönelik emirler vardır ki bunlara Arapça'da emr-i ğaib denir. Bir fiilin emr-i ğaibi, onun muzari siygasının önüne mecrur bir lam getirerek sonunu cezm etmekle elde edilir. Bu emr-i ğaiblerin de anlam kaymasıyla temenni ve istek anlamında kullanılmaları söz konusudur.⁹¹

Kur'an'da Yahudilerin yapıp ettikleri zulümler yüzünden asla ölümü temenni etmeyecekleri şu ayetle haber verilir: *وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ* - *Fakat kendi elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman temenni edemezler. Allah, o zalimleri hakkıyla bilendir.*⁹² Ancak aynı Yahudiler, cehennemdeki azabın daimî olduğunu görünce ölümü temenni ederek şöyle derler:

وَنَادَوْا يَا مَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَا كَاتِبُونَ - *(Görevli meleğe şöyle seslenirler:) "Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin (bizi öldürsün)."* O da, *"Siz hep böyle kalacaksınız"* der.⁹³ Görüldüğü gibi *قَضَى* fiili burada *عَلَى* harf-i ceriyle 'öldürmek' anlamında ve emr-i ğaib

⁹⁰ Ayetin iniş süreci ve içindeki belağî incelikler için bkz. Mehmet Kılıçarslan, Edebi Açıdan Kur'an'daki Dua Ayetleri ve Rasûlullah'ın Dilinden Dualar, s. 89-93.

⁹¹ Bostancı, *agm*, s. 27.

⁹² Bakara, 2/95.

⁹³ Zuhruf, 43/77.

siygasıyla لِيُقَضِّى شكلinde gelmiş, Yahudilerin temennilerini dillendirmiştir.⁹⁴

Kur’ân’da kullanılan bir yöntemin de fiil, emir fiili olmadığı halde sibakının etkisiyle emir fiili gibi kullanılması olduğunu söylemiştik. Şu ayetler incelendiğinde söylemek istediğimiz daha net anlaşılacaktır:

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ - “Bizim için Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın” dediler.”⁹⁵

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْهَاهُ - Onlar, “Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın” dediler.”⁹⁶

Arapça’da muzari bir fiilin cezm edileceği durumlar açıktır. Ya fiilin önüne لَمَّا – لَمَ gibi cezm edici bir edat gelir ve sonunu cezm eder: لَمْ يَذْهَبْ – gitmedi, gibi. Ya emr-i ğaib lamı dâhil olmakla cezm edilir. لِيَذْهَبْ – gitsin, örneğinde olduğu gibi. Ya da bir şart cümlesinde cezm edici şart edatlarından sonra gelen muzari fiil cezm edilir. اِنْ يَجْتَهِدْ يَنْجَحْ – Çalışırsa, başarır, örneğinde olduğu gibi.

Yukarıdaki iki ayet incelendiğinde, bu durumlardan hiçbirinin olmadığı görülür. Her iki ayette de يُبَيِّنْ fiili cezimlidir. Ancak kendilerinden önce ne bir cezm edatı ne de emr-i ğaib lamı gelmiştir. Üstelik bir şart cümlesi de yoktur. İşte burada, cümlenin sibakı devreye girer. Cümlenin hemen öncesinde Yahudiler, Hz. Musa’ya ‘Rabbine dua et’ demekle, emr-i hazır kalıbı kullanmaktadırlar. Hz. Musa, Rabbine dua etse, ‘Bize açıkla’ diyecek ve bir emr-i hazır fiili de o kullanacaktı. Yahudiler burada Hz. Musa’dan kendi Rabbine dua etmesini, yani kendileri açısından üçüncü bir şahıstan talepte bulun-

⁹⁴ Bu iki ayet aynı zamanda لَنْ harfinin bütün gelecek zamanı olumsuz hale getirdiğini söyleyerek لَنْ تَرَانِي ayetinden hareketle ahirette de Allah’ın görülemeyeceğini iddia eden Mutezile’ye cevap niteliğindedir. Ayetteki temenni anlamı ve Mutezile’ye cevap için bkz. Ebu’l-Ferec Abdurrahman İbnu’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fi İlmi’t-Tefsîr*, thk. Zühreş-Şâviş, Beyrut, el-Mektebu’l-İslâmî, trs, II/256.

⁹⁵ Bakara, 2/68.

⁹⁶ Bakara, 2/69.

Görüldüğü gibi bu ayette *وَلَا تَحْمِلْنَا*, *وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا*, *لَا تُؤَاخِذْنَا* olmak üzere üç nehiy fiili temenni, istek maksatlı kullanılmıştır. Bir insanın Allah'a emir vermek gibi bir gücü de haddi de yoktur. Unutmaları durumunda Allah'ın kendilerini hesaba çekmemesini ya da kaldıramayacakları yükü kendilerine yüklememesini ancak temenni edebilirler. Zira unutmamak için tedbir almak onların görevi olduğu gibi, Yüce Allah *فعال لما يريد* / “*Her istediğini yapandır.*”¹⁰⁰ Dilerse onlara kaldıramayacakları görevler yükleyebilir. Dolayısıyla bu istekleri birer temenniden ibarettir ve bu temennilerini de nehiy kalıplarıyla O'na arz etmekte, isteklerini O'na sunmaktadırlar.

3. وَدَّ – Fiili: Sözlükte sevmek, hoşlanmak anlamlarına gelir. Lev edatıyla ve bazen de lev ve enne edatıyla birleştiğinde ise ‘...olmasını istemek’, ‘...yapmayı istemek’ anlamlarına gelir. İsim olarak *ود* kelimesi dostluk, sevgi, istek, temenni anlamlarını karşılar.¹⁰¹

Kur’ân’da bu fiilin temenni manasıyla kullanıldığı yerlerden bazıları şunlardır:

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاجِدَةً “*Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırırken zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silahlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkanızda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kulsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silahlarınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar.*”¹⁰² Kâfirler, müminlerin silahlarından gafil olmaları durumunda kendi

¹⁰⁰ Hûd, 11/107.

¹⁰¹ Bkz. Ahmed Muhtar Ömer, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-Arabiyyeti’l-Muâsıra*, III/2418; Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, Beyrut, Mektebetu Lübnân, 1986, s. 297.

¹⁰² Nisâ, 4/102.

hayatlarını riske atmadan onlara rahatlıkla saldırabileceklerini bildikleri ve fakat buna pek ihtimal de vermedikleri için temenni yoluyla bu durumu arzularlar. Ayet de onların bu ruh halini ortaya koymaktadır.¹⁰³

يُيَسِّرُونَ لَهُمْ يَوْمَ الْمُجْرِمِ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابِ يَوْمِئِذٍ بَيْنِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيهِ وَفَصِيلَتِهِ
 “Birbirlerine gösterilirler. Günahkâr kimse temenni edecek ki, o günün azabından kurtulmak için oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran tüm ailesini ve yeryüzünde bulunanların hepsini fidye olarak versin de, kendisini kurtarsın.”¹⁰⁴ Bu ayette de insanın bencilliğinin ulaşabileceği son nokta temsil edilmekte, o çetin günde kendisini kurtarabilmek için nasıl sevilenler içinde en sevilenleri, akrabalar içinde en yakın olanları, ailesini, aşiretini feda edebileceği gözler önüne serilmektedir.¹⁰⁵ Yine aynı ayet, o günün azabının ne denli çetin olduğunu da ifade etmektedir. Zira azap çok çetin olmasa, cehennem ehlinin tüm bu sevdiklerini feda etmeyi istemesi gerekmezdi.

يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ
 “(Öylesine korku içindeydiler ki,) birleşik düşman kuvvetlerinin hâlâ çekip gitmediklerini sanıyorlardı. Eğer o kuvvetler bir daha gelecek olsa, gönülden isterler ki, çöldeki bedevîler arasında bulunsunlar ve savaştaki durumunuzla ilgili haberleri uzaktan sorup öğrensinler. Gerçi aranızda bulunacak olsalardı bile savaşa pek az iştirak ederlerdi.”¹⁰⁶ Münafıklar hakkında inen bu ayet, onların iç dünyalarını ortaya koymakta, gizledikleri duygularını ifşa etmektedir. Onların nasıl korkak, nasıl ürkek olduklarını; aynı surenin bundan önceki ayetlerinde de geçtiği üzere¹⁰⁷ insanlara vaatlerde bulunurken son derece cesur ama iş ciddiye bindi-

¹⁰³ Bkz. ez-Zemahşerî, *age*, s. 257-258.

¹⁰⁴ Meâric, 70/11-14.

¹⁰⁵ Celâluddîn es-Suyûtî, *Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut, Merkezu Hicr li'l-Buhûs, 2003, XIV/694.

¹⁰⁶ Ahzâb, 33/20.

¹⁰⁷ Ahzâb, 33/18.

ğinde ölüm korkusuyla nasıl cesareten uzak olduklarını, çölde olma temennilerini haber vererek beyan etmektedir.¹⁰⁸

4. تَمَنَّى – يَتَمَنَّى Fiili: Sözlükte dilemek, arzulamak, istemek, gerçekleşmesini temenni etmek anlamlarına gelir.¹⁰⁹ Kur’ân-ı Kerim’de bu gerçek anlamıyla iki defa mazi siygayla¹¹⁰ iki defa da muzari siyganın olumsuz kalıplarıyla kullanılmıştır.¹¹¹

Mazi siygayla geldiği örnekler şunlardır:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ وَهُوَ يَحْكُمُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ – “Senden önce hiçbir rasûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹² Burada temenni fiili, *izâ* şart edatından sonra mazi siygayla gelmiştir. Malum olduğu üzere *izâ*, ‘ne zaman ki, her ne zaman ki’ anlamlarına gelir ve *izâ*’dan sonra mazi fiil kullanılır. Ayette *izâ*’nın kullanılması, bu cümlede bir tekrarın varlığını gösterir. Her ne zaman ki bir temennide bulundaysa, şeytan bir vesvese verir, anlamı katar.¹¹³

أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى – “Yoksa insan (kayıtsız şartsız), her temenni ettiği şeye sahip mi olacaktır?”¹¹⁴ Bu *em*, ‘emi’l-munkatîa’ diye anılır ve içindeki *hemze inkâr* içindir. Ayette temenni fiili, *istifham-ı inkârî*¹¹⁵ kalıbında gelen cümlenin tamamlayıcı ögesidir ve insan için

¹⁰⁸ İmâduddîn Ebu’l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-Azîm*, thk. Komisyon, Kahire, el-Fârûku’l-Hadîse li’t-Tebâati ve’n-Neşr, 2000, XI/133.

¹⁰⁹ er-Râzî, *Muhtâru ‘s-Sihâh*, s. 266.

¹¹⁰ Bkz. Hacc, 22/52; Necm, 53/24.

¹¹¹ Bkz. Bakara, 2/95; Cuma, 62/7.

¹¹² Hacc, 22/52.

¹¹³ Bkz. ez-Zemahşerî, *age*, s. 699.

¹¹⁴ Necm, 53/24.

¹¹⁵ İstifham, her zaman soruyor gibi görüldüğü şeyi sormak için gelmez. Bazen gerçekten sorduğu şeyi sorar. Bazen bir şeyden haberdar olduğunu, onu bildiğini karşısındakine hissettirmek için soru sorulur ki buna *istifham-ı ihbârî* adı verilir. Bazen soru yoluyla, o işin öyle olmadığı haber verilir. Bu durumda *istifham-ı*

her temenni ettiği şeyin gerçekleşmeyeceğini anlatır. Ayetin sibakına göre, buradaki temennileri de kendi ilahlarının şefaathleridir. Allah için bu temenninin gerçekleşmesi son derece uzaktır. Zira kendisine şirk koşulmasını kabul etmiş olur.¹¹⁶

“Onlar, kendi elleriyle yaptıkları ameller sebebiyle hiçbir zaman ölümü temenni etmeyeceklerdir. Allah zâlimleri iyi bilir.”¹¹⁷ Bu ayette temenni fiili, muzari siyganın *len nefy-i istikbal* edatına birleşmiş haliyle ve mansûb olarak gelmiştir. Bu dünya hayatında Yahudilerin asla ölümü temenni etmeyeceklerini haber vermektedir. Tamamen bu ayetle aynı paralelde bir kez de Cuma suresinde gelir: *وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ* – “Ama onlar, daha evvel yaptıklarından dolayı asla ölümü istemezler. Allah, zalimleri hakkıyla bilir.”¹¹⁸ Bu ayetin öncekinden farkı, cümledeki temenni fiilinin *lâ* olumsuzluk edatıyla gelerek geniş zaman ifade etmesidir.¹¹⁹

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim, mesajını muhataba iletme gayesiyle çeşitli yöntem ve üsluplar kullanır. Tekellüfe girmeksizin belağattan yararlanır. Kâh basit haber cümleleri kurar kâh istifhamlara yer verir. Temsillerden ve teşhis(kişileştirme)lerden yararlanır. Yine muhatap sağlıklı bir iç muhasebe yapabilsin diye çeşitli temenni sahneleri sunar. Bu temenniler bazen dünya hayatına yönelik pişmanlıkların ardından arzulanan temenniler olarak takdim edilirken bazen de ahiret hayatından kesitler sunulur.

Kur'ân-ı Kerim, aslî temenni edatı olan *leyte*'yi sanılanın aksine hem mümkün istek ve temennilerin ifadesinde kullanır hem de

inkârî adı alır. “İnsan başıboş bırakılacağı mı sanır” (Kıyâme, 75/36) ayetinde olduğu gibi. İstifhamın türleri ve örnekleri için bkz. Bedevî Ahmed Tabâne, *Mu'cemu Belâğati'l-Arabiyye*, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 1997, s. 674.

¹¹⁶ ez-Zemahşerî, *age*, s. 1061.

¹¹⁷ Bakara, 2/95.

¹¹⁸ Cuma, 62/7.

¹¹⁹ Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I/116-117.

imkânsız temennileri ifade etmede. Temenni edatlarından *lev* ise sadece gerçekleşmesi mümkün olmayan temennilerin anlatıldığı durumlarda kullanılır. Zira *lev*'in kendine özel bir durumu vardır ve bu edat koşul cümlelerinde kullanıldığında şart cümlecisi muhal/imkânsız durumları ifade eder. Dolayısıyla şartın cevabı da muhal olur. Bu kısır döngü içinde *lev*'in kullanıldığı her temenni cümlesi imkânsızlıkla sonuçlanır. *Lealle* edatı ise aslında bir *tereccî* harfidir. Gerçekleşme umudu yüksek olan isteklerin ifadesinde kullanılır. Yukarıda temenninin tanımı yapılırken de değinildiği üzere temennilerde kısmî bir umutsuzluk vardır. Bu nedenle temenni cümlelerinde *lealle*'ye sık yer verilmez. Kur'ân'da *lealle*'nin temenni maksadıyla kullanımı da sınırlıdır. *Hel* ise aslında bir istifham edatıdır ve '-mı, -mi' anlamlarına gelir. Ancak bazen anlam kaymasıyla temenni ifade edecek şekilde kullanıldığı da olur. *Hel*'in kullanıldığı durumlarda, aslında konuşanın gerçek niyetini gizleme isteği ve niyetinin muhatapça anlaşılması korkusu vardır. Bu nedenle cümleyi soru kalıbıyla kurar. Bu sayede gelecek tepkiyi görmek ister. Eğer beklediğinden yüksek bir tepki gelirse, soru sormak istediği iddiasıyla kendisini kurtarmak ister. Bu sebeple *hel*'in temenni ifade etmek maksadıyla kullanımı da tıpkı *lealle* gibi sınırlıdır. Zaten Kur'ân'daki örnekleri de ikiyi geçmez.

Kur'ân'da edatların yanı sıra fiiller de temenni ifade etmek üzere kullanılırlar. Bunların en sık kullanılanları emir ve nehiy (olumsuz emir) fiilleridir. Bu iki fiil grubu, bir fiilin yapılmasının ya da yapılmamasının emir yollu talep edilmesidir. Ancak küçükten büyüğe, zayıftan güçlüye doğru böyle bir talep iletildiği zaman, bu talebe olumlu cevap vermek muhatapın inisiyatifinde olduğu için bunların emretme özellikleri ortadan kalkar, emirden çıkıp dua ya da temenni fiili özelliği kazanırlar. Kur'ân'da emir ve nehiy fiillerinin temenni maksatlı kullanımlarının çoğu, kullardan Yüce Allah'a iletilen talepler olarak karşımıza çıkar. Buradaki taleplerin dua değil de temenni diye adlandırılmasının nedeni, talebi iletenin kendisindeki eksiklikler nedeniyle isteğinin kabul görmeyeceği endişesi taşımasıdır.

Temenni maksadıyla kullanılan fiillerden biri *يود-ود* fiilidir. Normalde, sevmek, hoşlanmak anlamlarına gelen bu fiilin, Kur'ân'da çeşitli yerlerde temenni anlatan cümlelerde kullanıldığı görülür. Diğer fiil ise, doğrudan temenni etmek anlamına gelen *يتمنى-تمنى* fiilidir.

Kur'ân'da temenniler işlenirken, imkânsızlığı ifade eden edatlar, olması gerektiği şekilde, mümkün olmayan isteklerin temennisinde kullanılır. Böylece şeytanın sahte vaatlerle insanları aldatmasının önü kesilir. Mümkün olan istekler de kendilerine uygun edat ve fiillerle getirilir. İnsanların onları elde etmek için daha fazla çalışmaları teşvik edilir.

İster edat ister fiil kullanılarak oluşturulsun, Kur'ân'da yer alan temenni cümlelerinin konusu, çoğunlukla, kaçırılan fırsatlara duyulan nedâmet ve yeni fırsatlar elde etmeye yönelik isteklerin gerçekleşmesi özlemidir. Bu cümlelerin amacı ise bu dünyanın tekrarı olmayan, bir kerelik bir imtihan sahnesi olduğu gerçeğini hatırlatmak, burada ebedî mutluluğu kazanma fırsatını kaçıranların hallerini gözler önüne sermek ve ileride aynı duruma düşmemek için fırsat varken gereğini yapmayı hatırlatmaktır.

KAYNAKLAR

Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belağiyye ve Tatavvurihâ*, Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrut, trs.

Ahmed Muhtar Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arabiyyeti'l-Muâsıra*, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 2008.

Akbal, Remzi, *İzâhatu Avâmil*, Tın Ofset, İstanbul, 1996.

Bedevî Ahmed Tabâne, *Mu'cemu Belâğati'l-Arabiyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997.

el-Bikâî, Burhânuddîn Ebu'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer, *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire, trs.

el-Cârim, Ali; Emîn, Mustafa, *en-Nahvu'l-Vâdih fî Kavâidi'l-Luğati'l-Arabiyye*, Dâru'l-Meârif, Kahire, trs.

el-Endülüsî, Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, thk. Komisyon, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

el-Eşkar, Muhammed Süleymân Abdullâh, *Mu'cemu Ulûmi'l-Luğati'l-Arabiyye ani'l-Eimme*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1995.

el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-İlm, Mısır, 1970.

el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Şeriketu Matbaiyyetu Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1946.

er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, *Muhtârû's-Sihâh*, Mektebetu Lübnân, Beyrut, 1986.

----- *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981.

el-Vâkidî, Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, nşr. M. Jones, Londra Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra, 1966.

es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Belâğatu'l-Kelime fi't-Ta'biri'l-Kur'ânî*, el-Âtiku li-Sanâati'l-Kitâb, Bağdat, 2006.

es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-Ulûm*, thk. Neîm Zarzûr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

es-Serî, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Muhammed Osman, Mektebetu's-Sekâfiyyeti ve'd-Dîniyye, Kahire, 2009.

es-Suyûtî, Celâluddîn, *Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr li'l-Buhûs, Beyrut, 2003.

eş-Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Havâturî Havle'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Ahbâru'l-Yevm, Kahire, 1991.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezi'l-Buhûsi ve'd-Dirâseti'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, Kahire, 2001.

et-Teftezânî, Sa'duddîn, *Muhtasarû'l-Meânî*, İntişârâtu Dâru'l-Fikr, İran, h.1405.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, thk. Abdulcelîl Abduh, Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1988.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni't-Te'vîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2009.

Ercilasun, Ahmet Bican, Türkçe'de Emir ve İstek Kipi Üzerine, "Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı" (22-23 Ekim 1993), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnûsiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984.

İbn Ebî Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Ebû Abdillâh Huseyn b. Ukkâşe, el-Fâruku'l-Hadîse li't-Tebâati ve'n-Neşr, Kahire, 2002.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah el-Ensârî, *Muğni'l-Lebîb an Kütübi'l-Erâib*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992.

İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Komisyon, el-Fâruku'l-Hadîse li't-Tebâati ve'n-Neşr, Beyrut, 2000.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut, trs.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, thk. Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, trs.

Kayapınar, Mustafa, "Belâğatta Temenni Üslubu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, Cilt: XV, Sayı: 2 ss: 168-171.

Kılıçarslan, Mehmet, *Kur'ân'daki Dua Ayetleri ve Rasûlul-lâh'ın Dilinden Dualar*, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2016.

-----"Kur'ân'ın Anlatım Üslubu", *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2016, Cilt: 2, Sayı: 1, ss: 30-62.

Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Mektebetu's-Şurûki'd-Duveliyye, Kahire, 2004.

Komisyon, *Mu'cemu Elfâzi'l-Kur'ân*, Mecmeu'l-Luğati'l-Arabiyye, Mısır, 1949.

Komisyon, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

Küçük, Ali, *Besâiru'l-Kur'ân*, Sofra Yayınları, İstanbul, 2016.

Muhammed Ali Afş, *Muînu't-Tullâb fi Kavâidi'n-Nahvi ve'l-Î'râb*, Dâru's-Şarki'l-Arabî, Beyrut, 1996.

Mütercim Asım Efendi, *Okyanusu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmusi'l-Muhît*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul, h. 1305.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1982.

Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikr, Dîmeşk, 1991.